

מהדורת וויינרעב
גליון שבועי
פרשת מטות | תשע"ד

משא ומתן

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון ע"א

מעשה שהיה

תנאי בשאלה - האם אוכל

לרדת ב'חיים

ומנוחה? - שאלה גברת לנדאו את נהג הרכב. גברת לנדאו חזרה מקניה בחנות הסופר-מרקט הסמוכה למעון הקיץ שלה. איברא, אף שאמרנו סמוכה, לא סמוכה ונראית היא, הנסיעה אליה לוקחת כרבע שעה. אך בהרי הקטסקיל"ס גם מרחק כזה כקרוב יחשב.

בעלי החנויות מצידם, ביודעם ומכירים את הקושי הכרוך להגיע אליהם, בפרט במשך ימי השבוע בהם משפחות רבות שוהות בהרים ללא ראשיהם, התיגעו ומצאו פיתרון.

הם שולחים מינ"י ווע"ן השייך להם, הוא מסתובב בין השכונות ותפקידו להביא ולהחזיר את הקונים החפצים בכך. השירות ניתן בחינם כדי למשוך את הלקוחות ולהתחרות על כיסם.

גם עתה עשתה גברת לנדאו את דרכה בחזרה מקניה בחנות הסופר-מרקט 'כל-בה', היא רגילה כבר להשתמש ברכב של החנות המביא אותה ומחזירה לביתה.

בעודה מתרוממת ממקום מושבה, נשמט לפתע הכסא ונפל לאחור. גברת לנדאו נבהלה

- מה קרה לכסא? כיצד הוא נשבר לפתע? - שאלה את הנהג.

- אינני יודע. אל לך לדאוג על כך, אני כבר אתקן זאת - אמר.

בערב שוחחה גברת לנדאו עם בעלה ובתוך הדברים סיפרה לו אף על מאורע זה. - יתכן שאנו חייבים לשלם על המושב - השיח בעלה לפי תומו.

- מדוע? - התקוממה גברת לנדאו - **הכסא נשבר שלא באשמת!**

- אף אם זה היה שלא באשמתך, אך בהיותך 'שואל' את חייבת אף על נזקין שקרו באונס (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ש"מ סעיף א!)

פסקי דינים

דיני אסמכתא (ד')

הרב חיים קאהן שליט"א

אסמכתא במחילה ודמי קדימה

המחייב עצמו ממון על 'תנאי אסמכתא' הדברים מוכיחים שבתנאי כזה לא התחייב עם גמירת דעת שלימה ואינו חייב לשלם מה שהבטיח¹. הפוסקים דנו האם גם ה'מוחל' ב'תנאי אסמכתא' אינו קונה.

ההבדל בין המחייב עצמו למוחל בתנאי אסמכתא

המחייב עצמו לשלם בתנאי אסמכתא, כגון שקנס עצמו לשלם אם יעשה איזה דבר, מחייב עצמו להקנות לחבירו עם קיום התנאי. לעומת זה, המוחל לחבירו בתנאי אסמכתא אינו צריך להקנות שהרי הדבר הנקנה נמצא ביד חבירו והוא מוחזק בה. לפיכך יש מהראשונים שסוברים שהמוחזק זוכה אף על פי שהתנאי הוא אסמכתא², ויש סוברים שאף בזה אסמכתא לא קניא³.

הדוגמא בתלמוד⁴ היא, הקונה בית ולא שילם עדיין את דמי המכר, ונותן ערבון ביד המוכר שאם לא ישלם לו את דמי המקח בזמנו יהיה הערבון שביד המוכר מחול לוי⁵.

דמי קדימה

לפי האמור כתבו הפוסקים שגם הנותן ביד המוכר דמי קדימה בעד המכר, ומחייב עצמו שאם לא ישלם את שאר דמי המכר בזמנו יהיו מעות אלה של המוכר, הדין עם המוכר המוחזק ואינו חייב להחזיר את דמי הקדימה⁶. ונראה, דכן הדין בדמי קדימה על קניית בית או מקח שמושלים ביד עורך דין שאם הלווקח לא יעמוד בתנאי המקח, זכה המוכר בדמי הקדימה⁷.

חברת ביטוח

כתבו הפוסקים שסוגי ביטוח הנהוגים בזמנינו אינו אסמכתא אפילו כאשר המבטח ישראל. הן מוכר שמקבל אחריות על המשלוח או על איזה תיקון, והן אחריות של חברת ביטוח⁸.

1 ראה גליונות משא ומתן ס"ב - ס"ד 2 רמב"ם הל' מכירה פרק י"א הל' ד', שו"ע ר"ז סעיף י"א. 3 הראב"ד בהשגות על הרמב"ם הנ"ל, ר"ן נדרים כ"ז ב', וכן דייקו הר"ן שם והב"ט סעי' ט"ו מרשב"ב ב"מ מ"ח ב' ד"ה דיו, רמ"א שם בשם יש חולקין. ועין נמו"י ב"מ שם, שהרמב"ם ורשב"א מחלקים דרך בקרקע לא מהני אבל מטלטלין דינו כמשכנו שלא בשעת הלואה דמהני אפילו בלי מעכשיו. 4 ב"מ מ"ח ב' כפירוש הרמב"ם דאסמכתא היא רק על הלווקח שאמר אכפיל ערבונך, אבל רש"י מפרש גם על המוכר. 5 עיין בטו"ל כתב דלשון מחול הוא לאו דוקא דהא אינו יכול למחול דבר בעין, והעתיקו הנתיבות או דאירי שהערבון הוא מעות, אבל בפרישה כתב דבערבון שניתן חילוף הקנין מהני מחילה. וע"ע בפ"ת ס"ק י"ד משו"ת נוב"י סי' ל"א דאם המוחל תפוס בשטר לא מהני. 6 עיין פ"ת ר"ז ס"ק י"ג משו"ת מים חיים חו"מ סי' ה' שאין במשמעות הדבר שיקנה כנגד הערבון כבס"ק ק"צ ס"א, והמוחזק יכול לומר קי"ל כהרמב"ם והמחבר, מאחר שהרמ"א לא סיים על היש חולקין' וכן עיקר' כמנהגו הטוב, ובשו"ת אמרי יושר ח"ב סי' ט' אות י"ב הסכים לדבריו ואפילו בקניית קרקע אם המנהג כן, עיי"ש. וע"ע בפ"ת שם ס"ק י"ד משו"ת נוב"י מה"ת חו"מ סי' ל"א ומש"כ עלה החזון איש ליקוטם סי' ט"ז אות י"א. 7 דאף אם נאמר שהמוכר אינו מוחזק מחמת ההשלשה, וכ"כ בערוך השלחן סעי' ל"ג דביד שלישי אף להרמב"ם הדוה אסמכתא, הא כתב הרמ"א ר"ז ס"ט"ו משו"ת הרשב"א דקנה בהשלשת משכונות דד"מ דינא, ובשו"ת השיב משה סי' צ' פסק כן, ואמנם המשפ"ש שם השיג שהרשב"א כתב כן רק בצירוף דשטר בוד"מ כאומר מעכשיו, וזה תלוי במחלוקת אי מהני מעכשיו לסלק אסמכתא, וגם במחלוקת הרמ"א והש"ך סי' ע"ג ס"ד אי אמרינן דד"מ ככה"ג, מ"מ בזה שהשלישו השטרות כדיניהם נראה שזה כקבלו עליהם לדון כן, ויודע כשעושים זאת אצל עו"ד ההשלשה הוא גם לצורך משפטי גוים, ובוהו כתב המשפ"ש דודאי מהני לסלק האסמכתא ובפרט כאשר המנהג כן מהני מדין סיטומתא וכדכתב בשו"ת חת"ס חו"מ סי' ס"ו, עיי"ש. ונראה דבעניני חוזה ומקדמה זהו מנהג שאין מדיינים עליו בדינא ודיינא וממילא המנהג קובע. ועיין בשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' ק"ע שכתב עד"ז, וצ"ע במש"כ החזו"א חו"מ ליקוטם סי' ט"ז ס"ק י"א, ומסתבר דבמחילת הדמים אף לדידיה מהני, ואכמ"ל. 8 עיין פ"ת ר"ז ס"ק י"ז משו"ת בית אפרים חו"מ סי' ל"ד באריכות, ואמנם רוב הטעמים שכתב לא שייכים בביטוח שבזמנינו אבל הרי סיים דמנהג הסוחרים קובע, וזה ע"ד החת"ס חו"מ סי' ס"ו, ועיין בשו"ת הר צבי אה"ע ח"ב סי' ק"ט לגבי חברת ביטוח בבעלות גוי דודאי מתחייב כמבואר מהמג"א סי' תמ"א ס"ק ב' שפסק כהראב"ד דאין אסמכתא בגוי, (ועוד שדנין להן כדיניהם כמבואר בב"ק ק"ג א.), ועוד דיסוד החברה היא שמשמעבדים לשלם באופן זה, וברור להם שיש כאלה שיצטרכו לשלם להם (ואמנם כתב כן בביטוח חיים אבל כן הוא בכל ביטוח שיודעים שסו"ס יצטרכו לשלם) ועוד י"ל שתמורת מעות מתחייב אפילו באסמכתא כדמצינו בחיובים אחרים שאע"פ שאינו חל מדינא מהני תמורת מעות, עיין במנחת פתים סי' קכ"ט ס"א מהבית מאיר אה"ע סי' כ"ט דערב לאחר מתן מעות מתחייב בפרוטא, ועד"ז כתב החלקת יואב י"ד סי' כ"ד בחיובי רבית שתמורת תשלומין מתחייב הלוה יותר ממה שקיבל, וא"כ ה"ה בביטוח מתחייב באסמכתא תמורת התשלומין.

בבעלותי קעמ"פ ומצבו הכלכלי לאחרונה איננו כשורה. היות שכך כנראה שמשכורות העובדים יתאחרו ולא ישולמו בזמן. העובדים עדיין אינם יודעים מכך ואינם דורשים מאומה לעת עתה.

שאלה: האם מותר לי להקדים את משכורתו של אחי, העובד אף הוא בקעמ"פ, ולשלמה כבר כעת מאחר ויודעני את מצבו הכלכלי שהוא כבי רע?

תשובה: לפני שנבוא לדון בשאלתך נקדים מעט כיצד הוא הסדר בפירעון חובות. מענה לשאלתך יבוא א"ה בגליון הבא.

כאשר הנושים באים לפרוע מקרקעות, הרי שיש סדר קדימה לפי מועד החוב (אמנם, בימינו אנו אף בקרקעות אין הדיון כן וכפי שהארכנו בגליון הקודם במדור זה). לעומת זאת במטלטלין, מאחר ואין דעת המלוה סומכת עליהם מאחר והלוה יכול להעלימם, הרי שאין בהם דין קדימה.

כאשר יש מי שחייב למספר נושים ואין לו די לשלם לכולם, אם קדם ושילם לאחד מבעלי החובות - אין מוציאים ממנו. אך אם עדיין לא שילם, עליו לחלק את נכסיו בין כל הנושים. נחלקו הראשונים כיצד יהיה סדר החלוקה כאשר יש בעל חוב על סכום גדול ובעל חוב אחר על סכום קטן. דעת רבינו חננאל שהחלוקה תתבצע באופן יחסי, דהיינו לרב ירבה ולמעט ימעט. אבל רוב ראשונים סבורים ששוה דינו של בעל חוב הקטן לגדול כיון ששיעבודם על הנכסים שוה ויטלו שוה בשוה (סמ"ע סימן ק"ד סקכ"ז).

בשלחן ערוך (חושן משפט, סימן ק"ד סעיף י') פסק המחבר כדעה השניה. אך יש מהפוסקים שכתבו שאף על פי כן, המנהג הוא כדעה הראשונה ויגבו לפי גודל החוב (שו"ת שם ארי' חו"מ סי' ט"ו הובא בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שנ"ט). אחרים כתבו שראוי לפשר בכהאי גוונא (ערוך השלחן - סימן ק"ד סעיפים ט"ו וי"ז).

ודנו האחרונים האם הדברים אמורים דוקא כשבית דין גובים ממנו, אך אם הוא משלם בעצמו אזי רשאי הוא להקדים ולפרוע חוב של אחד לפני אחרים, כך כתבו חלק מהפוסקים (הגהות ברוך טעם על תומים סימן צ"ט סק"ז, שו"ת ברית אברהם חלק יורה דעה סימן ס"ט אות ז', פרת יוסף סימן פ"ב) למרות דלכולי עלמא לכתחילה אין ראוי לשנות מסדר החלוקה שנפסק בהלכה במקום שאין דין קדימה (כנסת הגדולה - הגהות הטור סק"ח בשם מהר"ש [תורת חיים ח"ד] סימן נ"ד). אמנם מכמה פוסקים נראה שהוא דין גם על הלוה וחיוב לחלק בין כולם (משמעות דברי הט"ז סימן צ"ט סעיף ב' ובתומים סימן צ"ט סק"ז).

זאת ועוד, כל הנ"ל אמור כאשר בעלי החובות דורשים את שלהם, אך במקום שאינם תובעים אותו יש מהפוסקים שכתב שכלל אינו מצווה על פריעת חובו כל זמן שלא תבעוהו על כך (עי' קצות סימן ק"ד סק"ב), אם כן לשיטתם אין צורך לחלק בין כל בעלי החובות בכה"ג. אך אחרים כתבו שאף בלא תביעה יש מצוה לבעל חוב לפרוע את חובו (נתיבות שם סק"א) ושפיר שייך כל דיני החלוקה.

המורם מכל הנ"ל, דבנידון שאלתך כיון שעדיין שאר העובדים לא תבעו את משכורתם הרי שיכול אתה להקדים את תשלום המשכורת של אחיך [אבל אכתי יתכן שאינו נכון לעשות כן וכנ"ל בשם הכנסת הגדולה], משא"כ לחולקים אינך רשאי לעשות זאת. במאמר הבא נדון בע"ה האם הדין משתנה בנידו"ד מאחר ואחיך הוא עני לעומת פועלים אחרים שאינם דחוקים כל כך.

חיש מהר פנה שמואל לנדאו לבית ההוראה וסיפר לרב את מה שאירע.

- ראשית כל, אף אם נחשיב את האשה כ'שואל', שיתכן שאין לה דין שומר כלל כפי ההבנה הפשוטה של מי שמשתמש ברכבו של השני לנסיעה קצרה בעלמא, מכל מקום יש לברר אם אין בכך משום 'מתה מחמת מלאכה'. הרי הכסא נשבר מהשתמשות רגילה בשיבה עליו. אפילו 'שואל' פטור במתה מחמת מלאכה (שם).

עוד יש מקום לומר, שרעייתך פטורה משום דהוי 'שאלה בבעלים' (שם סימן שמו' סעיף א'). בכל מקום שנשאל המשאל גופו לשואל יחד עם החפץ המושאל, התורה פטרה את השואל מלשלם על הפיקדון. אף כאן, בעל הסופר-מרקט לא די שהשאל ללקוחות את הרכב, אלא אף הנהיג אותו ושימש בעצמו את השואלים.

- אך בעל הסופר-מרקט אינו נוהג בעצמו על הרכב, הוא שולח את פועליו לעשות זאת! גם כך זה נקרא 'שאלה בבעלים'?

- מצאנו מחלוקת בהלכה (שם סעיף ו') האם המשאל חפץ יחד עם שליחו, נחשב הדבר כ'שאלה בבעלים' מחמת ש'שלוחו של אדם כמותו'. יש דיעות שסוברות דאין זה נחשב כ'שאלה בבעלים' (המחבר כשיטת הרמב"ם וסייעתו) ויש דיעות שסוברות דהגמרא (בבא מציעא דף צ"ו ע"א) תלתה זאת במחלוקת תנאים ולא הכריעה בכך והוי 'ספיקא דדינא' (רמ"א שם כהרא"ש וסייעתיה וכהבנת הש"ך שם סק"ד).

למעשה, אי אפשר לחייב את השואל בכהאי גוונא, שהרי יש דעה שפוטרתו ומחשיבה זאת כ'שאלה בבעלים'. אמנם אם המשאל יתפוס, למשל במקרה דידן אם בעל הסופר-מרקט יתפוס את הסחורה שרעייתך כבר שילמה עליה ולא ישלח אותה לביתך, הרי שלא נוכל להוציא ממנו גם לשיטה השניה (כהבנת הש"ך הנ"ל). אמנם עיין בביאור הגר"א שם סק"י וב'משפטי החושן' - שאלה, סימן שמו' ציונים אות נ"ד).

בנידון דידן, יש פוסקים שכתבו דלכולי עלמא נחשב כ'שאלה בבעלים'. כיון שהנהג היה פועלו ושכירו של הבעלים, על כן הדבר נחשב כיד בעל הבית ממש (מחנה אפרים - שלוחין, סימן י"א). אך גם על כך יש שנחלקו ולשיטתם הדבר שנוי במחלוקת דלעיל לגבי כל שליח (הגהות רע"א בשו"ע שם, אף שבהגהותיו על המחנ"א לא נשמע דפליג עליה).

- העולה מכל הנ"ל, שאם בעל הסופר-מרקט יתפוס ממני בשביל נזק זה, לא אוכל להוציא את ממנו. שהרי הדבר מסופק ויש מקום לומר שאין זה נחשב כ'שאלה בבעלים'?

- למעשה נראה לי שכלל אין למי שמשתמש בשירות זה דין 'שואל', ופטור על האונסין.

- ולמה?

- גדר שואל הוא ד'כל הנאה שלו'. דהיינו שאין למשאל שום טובת הנאה מכך שהשאל לו את החפץ.

במקרה המדובר אינו כן. שהרי ברור לכל שאסור לכל מי שירצה להשתמש ברכב זה כדי להגיע ממקום למקום. הרי זה כאילו התנה בעל הסופר-מרקט עם הנובעים שהוא לוקח אותם תמורת כך שהם יקנו ממנו.

בכהאי גוונא אין לנוסעים דין 'שואל' אלא 'שוכר' ושוכר פטור באונסין (עיין ב'משפטי החושן' - שאלה, סימן ש"מ הערה ז' בסופה).

לקבל את הגליון באימייל שלחו ל mm@businessshalacha.com

שמחים אנו לבשר לקהל הרחב על פתיחת סידרת שיעורים הלכה למעשה

בנושא 'ריבית' אשר מצוי מאד, ורבתה בו המכשלה

השיעורים ינתנו כל יום ד' במשך עונת הקיץ על ידי הרב הגאון ר' שאול נוימאן שליט"א מרבני בית ההוראה 'עץ חיים'

במכינה לשיבת 'גדיל תורה' 1769 52nd Street בשעה 8:15 בערב

סמוך ונראה לה'נאכטמאל' שע"י ישיבת יגדיל תורה

לדיני תורה, שאלות בדיני ממונות, שטרות, ריבית, צוואות, דיני מקח וממכר בשבת וזו"ט, או לכל ענין הקשור לגליון אפשר להתקשר: